

Upravno obrazovanje - suvremeni trendovi i stanje u Republici Hrvatskoj

Samardžić, Marija

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:499144>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

8SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR ZA JAVNU UPRAVU I JAVNE FINACIJE
JAVNA UPRAVA

Marija Samardžić

**UPRAVNO OBRAZOVANJE – SUVREMENI TRENDOVI I
STANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ**

Diplomski rad

Mentorica: Iva Lopžić, doc. dr. sc.

Zagreb, srpanj 2023.

Izjava o izvornosti

Ja, Marija Samardžić, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Marija Samardžić, v.r.

Sadržaj:

UVOD	1
1. JAVNA UPRAVA I UPRAVNO OBRAZOVANJE	2
1.1. Tradicionalni modeli upravnog obrazovanja	3
1.1.1. Britanski model	3
1.1.2. Francuski model	4
1.1.3. Njemački model	5
1.1.4. Nizozemska	6
1.2. Suvremeni trendovi i standardizacija upravnog obrazovanja	7
2. UPRAVNO OBRAZOVANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ	11
2.1. Upravno obrazovanje danas	12
2.2. Usporedba kolegija upravnih studija	16
2.3. Akademski nazivi po završetku upravnih studija	19
3. USPOREDBA HRVATSKOG UPRAVNOG OBRAZOVANJA SA POJEDINIM EUROPSKIM ZEMALJAMA	20
3.1. Zapadnoeuropske zemlje	20
3.2. Anglosaksonske zemlje	22
3.3. Skandinavske zemlje	23
3.4. Nizozemska	23
3.5. Usporedba sa Hrvatskom	24
4. AKTUALNI PROBLEMI TE NOVA RJEŠENJA ZA RAZVOJ UPRAVNOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ	25
ZAKLJUČAK	28
Popis literature	29

Sažetak

Upravno obrazovanje predstavlja obrazovanje budućih javnih službenika za rad u javnoj upravi. Kako bi službenici bili kompetentni za rad, moraju najprije poštivati temeljne vrijednosti i načela koje uprava zagovara, a povrh toga imati i potrebno znanje kako bi pružali javne usluge građanima. U Republici Hrvatskoj se upravno obrazovanje počelo razvijati još za vrijeme vladavine Kraljice Marije Terezije, 1769. osnivanjem Političko - katedralnog studija. Tako je upravno obrazovanje prolazilo kroz razne trendove razvoja uprave, te same upravne doktrine koje su se kroz povijest javljale, što je dovelo do potpuno novog uređenja studija. Danas u Republici Hrvatskoj studij javne uprave postoji u osam gradova, od toga se u četiri grada studij izvodi na diplomskoj, a u jednom i na poslijediplomskoj razini. Studiji se izvode isključivo na stručnoj razini, ali je nedavna promjena Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, dovela do njihovog jačanja te maksimalnog približavanja sveučilišnim studijima. Promjena je dovela do prepoznatljivosti studija u drugim europskim zemljama, koje također prate trendove razvoja javne uprave, te u većoj ili manjoj mjeri promiču razvoj upravnog obrazovanja.

Ključne riječi: upravno obrazovanje, javni službenici, javna uprava, upravne doktrine, suvremeni trendovi

Summary

Education for public administration represents the education for future public officers. In accordance with competent work, officers should respect fundamental values and principles represented by the public administration, and moreover they need to be professionally educated for providing public services to their citizens. In the Republic of Croatia, education for public administration developed 1969, through “Političko-kameralni” study, during the reign of queen Marija Terezija. From that period, education for public administration went through various trends in the development of public administration, also through administrative doctrines which appeared over the history. The result is a completely new organization of studies. Today, education for public administration exist in eight cities of the Republic of Croatia, four of them perform the studies in graduate and one of them in postgraduate level. All studies are performed as a professional degree studies, but the amendments to the Law on higher education and scientific activity, results their convergence with university studies. Change improved their recognition in the other European countries, which also follows the trends of development of public administration and promotes the education for public administration, in greater or lesser degree.

Key words: education for public administration, public officers, public administration, administrative doctrines, contemporary trends

UVOD

Općeprihvaćena je činjenica kako javna uprava, javni službenici te javni poslovi građanima ne ulijevaju povjerenje i često izbjegavaju imati doticaja s njima. Razlog tomu je u nerazumijevanju samih pojmova, a dijelom i lošem postupanju prema građanima. Odnosno na obavljanje javnih poslova od strane javnih službenika koji bi trebali biti adekvatno i stručno obrazovani, upravno kroz sustav upravnog obrazovanja koji je predmet i glavni dio mog diplomskog rada.

Cilj rada je prikazati zašto je upravno obrazovanje važno u javnoj upravi, kroz njezine vrijednosti, temeljna načela te suvremene trendove. Također kroz prikazani povijesni razvoj uvidjeti što se kroz godine promijenilo, i je li to ostavilo negativne ili pozitivne učinke na današnje uređenje upravnog obrazovanja.

Nakon uvoda, u drugom poglavlju rada temu ću započeti definiranjem javne uprave i njezinih sastavnih dijelova. Uz definiciju uprave, osvrnut ću se i na tradicionalno te profesionalno osoblje unutar javne uprave, te kako se ona, pa tako i upravno obrazovanje, mijenjalo kroz upravne doktrine. Zatim slijedi treće poglavlje gdje je fokus na tradicionalnim modelima upravnog obrazovanja u Europi te suvremenim trendovima i vrijednostima koji su zastupljeni u javnoj upravi. Četvrto poglavlje detaljno razrađuje povijesni razvoj upravnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj, od vladavine Marije Terezije pa sve do danas. Proučavajući današnje stanje, napravila sam i kratku usporedbu promjena u posljednjih 10-ak godina, te razlika između fakulteta koji danas izvode studij javne uprave. Prikazat ću i promjenu akademskih naziva te promjenu Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (u daljnjem tekstu: ZVOZD) koji izjednačava stručne i sveučilišne studije. Zatim, u petom poglavlju svaki podnaslov prikazuje trenutačno stanje upravnog obrazovanja u pojedinim europskim zemljama, te zaključno razlike i sličnosti sa Hrvatskom. Zadnje poglavlje ponovno se vraća na spomenutu promjenu zakona, te stvaranje novog položaja studija javne uprave, uz isticanje problema s kojim se studij suočava.

1. JAVNA UPRAVA I UPRAVNO OBRAZOVANJE

Javna uprava pojam je koji obuhvaća državnu upravu, lokalnu i područnu samoupravu te javne službe. Njezina temeljna funkcija je uspostavljanje i promicanje bliskog odnosa između političke sfere i naroda. Radi se o složenom sustavu koji ima odlučujuću ulogu unutar društvene zajednice, jer se putem javne uprave izvodi instrumentalno, ali i dio institucionalnog javnog upravljanja (engl. *public governance*). Odnos političke vlasti i naroda nije samo njezina temeljna funkcija, nego je i iznimno važan instrument za dobro funkcioniranje javne uprave, što predstavlja njihovu uzročno posljedičnu vezu. ¹

Nadalje, važno je spomenuti profesionalizam kao jednu od tendencija razvoja javne uprave. On se s jedne strane odnosi na ustaljenost zadaća te položaja osoba koje te zadaće obavljaju, a s druge strane podrazumijeva i posebno obrazovanje za izvršavanje tih zadataka. Shodno tome, u javnoj upravi postoji širok spektar profesija, kako tradicionalnih tako i specifičnih, koje se protežu od najnižih prema najvišim upravnim položajima. Tradicionalne profesije najviše su zastupljene u liječničkim te pravnim profesijama (upravni generalisti), koji mogu raditi i u privatnom i javnom sektoru. Dok u specifične profesije spadaju profesionalci, koji se uglavnom zapošljavaju u javnoj upravi (upravni specijalisti), kao npr. vojnici, policajci itd. Iako postoje specijalizirani stručnjaci, na upravljačkim pozicijama u javnoj upravi, odnosno pozicijama višeg upravnog sloja ili višeg menadžmenta, nalaze se ipak upravni generalisti. Njihov posao zahtjeva poznavanje različitih vještina upravljanja, opće obrazovanje te sposobnost prilagođavanja, koje donose upravo tradicionalne profesije zbog većeg stupnja interdisciplinarnosti. Pored upravljačkih pozicija, opće obrazovanje je važno i za niže upravljačke razine kako bi se građanima mogle pružiti sveobuhvatne javne usluge. Tako su se u Europi kroz povijest razvile različite tradicije upravnih generalista, francuska, njemačka i britanska. ²

¹ Musa, Anamarija, Razvoj i akreditacija studijskih programa za javnu upravu, 10. forum za javnu upravu, 2016.

² Lalić, Novak, Goranka; Džinić, Jasmina, 10. forum za javnu upravu: Upravno obrazovanje u Hrvatskoj, stanje i perspektive, str. 28

1.1. Tradicionalni modeli upravnog obrazovanja

Danas je često zanemaruje činjenica da javna uprava zapravo predstavlja most između politike i naroda, te da njezinim ispravnim funkcioniranjem dolazi do zadovoljstva objiju strana. Shodno tome, radu u upravi treba prethoditi završen kvalitetan upravni studij, koji bi trebao biti uvjet za zaposlenje u javnoj upravi. U Europi se razlikuju tri klasična modela upravnog obrazovanja: britanski, francuski i njemački. Svaki od njih ima svoja poseban obilježja, no nerijetko dolazi i do miješanja karakteristika između modela.

1.1.1. Britanski model

Britanski model je na početku bio zasnovan na općem visokom obrazovanju, gdje su najpoželjniji kandidati bili diplomanti Oxforda i Cambridgea, što je predstavljalo elitističko shvaćanje rada u upravi. Odnosno smatralo se da je rad u upravi rezerviran za obrazovane džentlmene koji su porijeklom iz visokih slojeva društva. Upravno obrazovanje se odvijalo na politehnikama odnosno veleučilištima, a početkom 1990-ih veleučilišta su pretvorena su u tzv. nova sveučilišta. Studiji su se najčešće izvodili u okviru ustanova i studija politološke naravi, dok su se u novije vrijeme, pod utjecajem novog javnog menadžmenta, više preferirali menadžerski studiji. Danas se osposobljavanje i usavršavanje službenika odvija putem pojedinih upravnih organizacija, npr. Škola za državne službenike.³

U Engleskoj upravi je pretežito zaposleno osoblje s općim fakultetskim obrazovanjem. Službenici sa visokih položaja su većinom diplomanti Oxforda i Cambridgea. Upravne discipline su se razvile u sklopu spomenutih stručnih politehnika (eng: new universities). Pored toga, studiji javne uprave postoje i na tradicionalnim fakultetima te na fakultetima za javnu politiku i upravljanje. Dok poslijediplomski studiji postoje na nekoliko fakulteta, a samo jedan omogućuje stjecanje naziva magistar upravnih znanosti. Iako, većina programa se izvodi s fokusom na politološke predmete. Ovakav pristup upravnim studijima ne iznenađuje, s obzirom da prilikom primanja u službu nema nikakve prednosti upravnih studija naspram drugim, stoga ni ne postoji potreba za stvaranjem zasebnog upravnog studija. Shodno tome, po primanju u službu postoje naknadne obuke za službenike koje se izvode u Civil Service College te Local Government Management Board.

³ Durman, Petra, Javna uprava i politički sustav Ujedinjenog Kraljevstva: između tradicije i reformi, 2015

Situacija u Irskoj je dosta slična kao u Engleskoj, gdje se pojam javna uprava pojavljuje tek u 20. stoljeću. 1957. godine je osnovan institut IPA, Institute of Public Administration, osnovan od strane grupe javnih službenika, čiji je cilj prvenstveno obrazovanje i razvoj javne uprave. Kasnije, u Dublinu nastaje i poslijediplomski studij iz područja javne uprave, te se uvodi diploma BA in public and social policy na irskom nacionalnom Sveučilištu Galway. Upravni studiji razvijaju se i na još nekoliko irskih sveučilišta. Također, provodi se osposobljavanje i usavršavanje upravnog osoblja od strane Department of Finance, koji provodi razne tečajeve za javne službenike. Isto kao i u Engleskoj, Irska ne razlikuje one koje su završili upravni studij od drugih studija, prilikom zapošljavanja u javnoj upravi. Što ponovno ne predstavlja nikakav vjetar u leđa za razvoj novih studija javne uprave. Obeshrabrujuća je i činjenica da tek 30% diplomanata javne uprave dobije posao u javnoj upravi.⁴

1.1.2. Francuski model

Nadalje, francuski model počiva na središnjoj ulozi države, a samim time i dominaciji pravnih vrijednosti. Centralistička tendencija ne iznenađuje s obzirom da se državna uprava u Francuskoj razvila na kraljevskoj vlasti. Osnovne značajke francuskog upravno-političkog sustava su centralizacija, *top-down* pristup, gusta mreža državnih funkcionara, jednakost, visoka profesionalnost te jaka socijalna država.

Sustav obrazovanja te osposobljavanja javnih službenika je centraliziran i odvija se pretežito u javnim školama. Među školama je posebno važno izdvojiti Nacionalnu školu za javnu upravu (ENA), koja je osnovana 1945. godine, za obrazovanje upravnih generalista odnosno visokih upravnih rukovoditelja. Program je usmjeren na stjecanje praktičnih znanja kroz rješavanje slučajeva koji studente pripremaju za rad u upravi.⁵ Studij je imao rigorozne uvjete za upis te su ga većinom pohađali oni koji su prethodno završili studije politologije, prava i ekonomije. Radi se o poslijediplomskom studiju koji je praktično orijentiran, tako da ga većinom pohađaju visoki upravni službenici i drugi eksperti. Kasnije se u Francuskoj otvorio niz studija upravnog profila u okviru ostalih visokoškolskih institucija, sveučilišta i instituta.⁶

⁴ Koprić, Ivan; Marčetić, Gordana, Obrazovanje upravnog osoblja: iskustva i izazovi, Hrvatska javna uprava, 2002., str. 535

⁵ Lopižić, Iva, Javna uprava i politički sustav u Francuskoj: središnja uloga države, uprave i prava, 2015

⁶ Šimac, Neven, Regrutiranje i obrazovanje kadrova za državni savjet i za državnu upravu u Francuskoj, 2007

Uz Francusku u sklopu ovog modela važno je spomenuti još jednu južnoeuropsku zemlju, Italiju. U Italiji je također zastupljen trend davanja prednosti pravnicima u zapošljavanju u javnoj upravi. Iako je na fakultetima bilo pokušaja uključivanja društvenih disciplina, pravna kultura je ipak znatno dominantnija. Tako su 1930. statutima sveučilišta ukinuti predmeti upravno pravno i upravna znanost, koji su jedini odmicali od pravne prema upravnoj struci. Pomak u tom smislu, se počinje događati tek kada se u upravne discipline počele razvijati u sklopu fakulteta političkih znanosti, no i dalje nije postojao samostalni fakultet za javnu upravu. Radi se o dvogodišnjem programu u sklopu politološkog fakulteta, trogodišnjem programu javnog menadžmenta, te četverogodišnjem upravnom studiju u sklopu pravnog fakulteta. Dok na poslijediplomskoj razini razlikujemo dva studija u sklopu SPISA (Scuola di Specializzazione in Diritto Amministrativo e Scienze dell Amministrazione). Prvi je orijentiran na upravno pravo i javnu upravu za diplomirane ekonomiste, pravnike i politologe, a drugi na regionalnu i lokalnu samoupravu. Isto tako, u sklopu fakulteta političkih znanosti postoje i razni jednokratni tečajevi o javnoj upravi.⁷

1.1.3. Njemački model

Posljednji model, njemački model upravnog obrazovanja, započeo je katedralizmom, ali se zbog ubrzane profesionalizacije i specijalizacije izgubila nauka o upravi koju je on zagovarao. Obilježen je praktičnom orijentacijom, disciplinom upravne znanosti te općim pravnim profilom upravnih studija. Javnu upravu je u potpunosti preuzela pravna struka te se razvijala ideja o pravnoj državi, a samim tim je pravo postalo glavno zanimanje javnih službenika. Situacija se promijenila društvenim reformama 1966. godine, kada su nastali novi studijski programi koji su bili usmjereni na racionalno planiranje i upravljanje u upravi. Fokus je bio na obrazovanju službenika koji su drugačiji od pravnika, jer se pravna struka pokazala previše krutom i općenitom za rad u upravi.

Prvotno je postojao samo studij za niže pozicije odnosno tradicionalni stručni upravni studij koji se organizirao u visokim školama. Kasnije, krajem 1960-ih i tijekom 1970-ih počeli su se osnivati i poslijediplomski upravni studiji. Najprije je osnovan studij, odnosno opći program za javnu upravu na Sveučilištu Konstanz, koji je obučavao pravnike, ekonomiste i politologe za visoke upravljačke položaje u privatnom i javnom sektoru. Kasnije je osnovan sličan studij za

⁷ Koprić; Marčetić, op. cit., (bilj. 4), str. 530-531

upravnu znanost u Speyeru. Novoosnovani studiji trebali su osigurati kvalitetno obrazovanje za rukovodeće upravne pozicije sa odmakom od pravnog obrazovanja. No, u praksi su se upravne pozicije i dalje popunjavale onima koji su završili pravni i srodni studij. Prema podacima Sveučilišta u Konstanzu i Speyeru znatan broj diplomanata se zapošljava u javnoj upravi, 30-40 % njih u državnoj upravi i javnim službama, a zajedno sa ostalim sektorima i do 70%.⁸

1.1.4. Nizozemska

Uz navedene modele koje se po samom nazivu vežu uz određenu zemlju, važno je spomenuti i Nizozemsku. U Nizozemskoj je tijekom drugog svjetskog rata došlo do razvoja visokoškolskog obrazovanja, koje se odvijalo na svim razinama te bilo potkovano kvalitetnim znanstveno-istraživačkim radom nastavnika. Dok 70-ih godina javna uprava postaje svojevrsni fenomen koji se nastoji istražiti kroz izdvajanje tog područja iz socioloških i političkih znanosti. Tako se razvijaju zasebni programi, a Universiteit Twente uvodi i prvi poslijediplomski studij javne uprave. Što nam govori kako javna uprava u Nizozemskoj postoji na svim razinama, te je i vertikalno prohodna. Komparativna i europska, samo su neke od načina proučavanja javne uprave u nastavnim planovima, a 90-ih godina je zanimanje za javnu upravu još i poraslo. Nizozemska nudi i najveći broj studija javne uprave u odnosu na druge europske zemlje, s obzirom na broj sveučilišta. Temeljni predmeti koje proučavaju ti studiji su upravna znanost, javni menadžment, teorija organizacije i europsko upravljanje, a dosta studija se izvodi na engleskom jeziku. Razvilo se ukupno dvanaest programa javne uprave, koji obrazuju studente za visoke položaje u upravi (pre-entry training) te stječu stupanj magistra (MA). Uz Nizozemsku, veći broj kvalitetnih obrazovnih institucija i studija javne uprave imaju Norveška, Belgija i neke druge europske zemlje.⁹

⁸ Manojlović, Romea, Javna uprava i politički sustav Savezne Republike Njemačke: modernizacija kroz očuvanje tradicije, 2015, str. 163-164

⁹ Koprić, Ivan; Prvi komentar na 10. forum za javnu upravu: Upravno obrazovanje – modeli, trendovi, stanje i perspektive; Zagreb, ožujak 2016., str 1

1.2. Suvremeni trendovi i standardizacija upravnog obrazovanja

Iako se još vide ostatci starih shvaćanja o upravnoj službi kao vlasti ili povlastici, u većini suvremenih upravnih sustava prevladalo je novo shvaćanje o upravnoj službi kao društvenoj funkciji koja je korisna i potrebna zajednici. Prijelaz na takvo stajalište dogodilo se u trenutku kad službenici više nisu služili individualnom feudalcu ili apsolutističkom monarhu osobno, već državi, kao cjelini. Shodno tome, došlo je do potrebe da sve mnogobrojnije i složenije poslove obavljaju profesionalci, koji nisu nositelji vlasti, nego nositelji društvenih odnosno javnih funkcija.

Prvotna potreba za obrazovanjem za jednostavne izvršne poslove u upravi, prerasla je u potrebu osposobljavanja za složenije poslove te za znanstveno istraživački rad. Upravo radi toga ali i radi mogućnosti vertikalne mobilizacije najboljih studenata, suvremeni obrazovni sustavi sastoje se od svih stupnjeva obrazovanja, od srednjoškolskog pa sve do preddiplomskog, diplomskog i postdiplomskog studija. Upravni studiji se najčešće koncipiraju kao zasebni studiji, odvojeni od drugih studija, što ranije nije bila praksa. Orijentirani su na obrazovanje upravnih generalista za izvršne poslove, javnih organizatora, javnih menadžera i stručnjaka za javne politike. Studij je koncipiran tako da se svakom godinom studija prelazi u višu složenost, te da po završetku studija studenti budu pripremljeni za rješavanje najsloženijih praktičnih i teorijskih upravnih problema.¹⁰

U Europi ne postoji jedinstveni model upravnog obrazovanja, no ističu se određeni zajednički trendovi u većini zemalja. Trendovi predstavljaju harmonizaciju europskih obrazovnih sustava za rad u javnoj upravi. Riječ je o uspostavi cjelovitog vertikalno integriranog sustava upravnog obrazovanja, jačanju, širenju i diversifikaciji upravnog obrazovanja, prilagodbi suvremenim upravnim doktrinama, jačanju multidisciplinarnosti i interdisciplinarnosti u upravnom obrazovanju, snažnijoj orijentaciji upravnog obrazovanja na potrebe upravne prakse te sve užoj povezanosti upravnog obrazovanja i cjeloživotnog usavršavanja tijekom upravne službe. Među spomenutim trendovima bih najviše istaknula multidisciplinarnost i interdisciplinarnost, koji će biti podloga za istraživački dio ovog rada. Stoga multidisciplinarnost, u kontekstu upravnog obrazovanja možemo definirati kao pristup uključivanja različitih disciplina unutar samog upravnog obrazovanja, npr. pravne, ekonomske, društvene. Nadalje, interdisciplinarnost u

¹⁰ Ibid., str 2

istom kontekstu predstavlja težnju stručnjaka iz različitih područja ka zajedničkim ciljevima. Kod upravnog obrazovanja bi to značilo zajedničko djelovanje pravne, ekonomske i sličnih discipline na izdvajanje i razvoj upravne discipline.¹¹

Stvaranjem europskog upravnog prostora, širenjem suvremenih upravnih doktrina te reformama sustava visokog obrazovanja u europskim zemalja po tzv. Bolonjskim načelima, nastaju ovi trendovi. Isticanjem tih trendova dolazi do standardizacije upravnog obrazovanja naročito u Europi.

Suvremena uprava se sastoji od četiri skupine vrijednosti:

- demokratsko-političke,
- pravne,
- ekonomske i
- socijalne vrijednosti.

Pod demokratsko-političke vrijednosti spadaju politička odgovornost izabраниh predstavnika građana, legitimitet, transparentnost, otvorenost te odazivnost željama i interesima građana. Pravne vrijednosti jesu pravna odgovornost uprave, pravna sigurnost, zakonitost, zaštita prava čovjeka i građana te jednakost i nepristranost. Nadalje, ekonomičnost, efikasnost, poduzetnost i tržišnost su obilježja ekonomskih vrijednosti. Te posljednje, socijalne vrijednosti su društvena pravednost, solidarnost, socijalna osjetljivost, suosjećanje i pomoći građanima. Nisu sve skupine vrijednosti podjednako zastupljene u svim javnim upravama. To ponajprije ovisi o tradicionalnim vrijednostima pojedine zemlje, npr. anglosaksonske i kontinentalno-europske zemlje, a također ovisi i o tome je li uprava centralizirana odnosno decentralizirana. Kako bi uprava uopće mogla primjenjivati svoje temeljne vrijednosti, najbitnije je da u njoj djeluje stručno i obrazovano upravno osoblje. Shodno tome, kroz povijest se pojavljivalo nekoliko upravnih doktrina koje su svaka dijelom pridonijele razvoju obrazovanja upravnih službenika.

12

¹¹ Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27616>, 2021.

¹² Koprić; Marčetić, op. cit., (bilj. 4), str. 517

1.2.1. Utjecaj upravnih doktrina na upravno obrazovanje

„Upravna doktrina je sustav ideja o poželjnim načinima djelovanja i uputama o dobrim praksama organiziranja i upravljanja.“¹³ Doktrine se uvijek vežu, te samim time i djeluju, ovisno o okolini te vremenskom periodu u kojem nastaju. Shodno tome, izdvojila sam dvije suvremene doktrine koje su ostavile najveći utjecaj na upravno obrazovanje. To su doktrina novog javnog menadžmenta te doktrina dobre uprave.

Novi javni menadžment (eng. The New Public Management) upravna je doktrina i pokret koji se pojavio krajem 20. stoljeća, te naglašava ekonomske vrijednosti u javnoj upravi, podvrgavanje javne uprave i organizacija javnog sektora tržišnim načelima, kao i metode razvoja poduzetničkog ponašanja u javnoj upravi. Ključne osobine novog javnog menadžmenta su menadžerstvo, konkurencija, ugovaranje, mjerenje i ocjena uspješnosti rada, nove informacijsko-komunikacijske tehnologije te suradnja.¹⁴

Mjere prema upravnom osoblju u sklopu ove doktrine, odnosile su se prvenstveno na smanjenje broja upravnih službenika, bržu razmjenu kadrova s privatnim sektorom, ograničenje dužine službe ugovorom, uvođenje honorarnog rada te smanjenje personalnih troškova u upravi. Zbog tih mjera i oslabljenog položaja službenika, došlo je do odljeva javnih službenika u privatni sektor, te je upravno obrazovanje prešlo u drugi plan. Odnosno umjesto jačanja i razvoja upravnog obrazovanja došlo je do smanjenja broja službenika te općenito smanjenja radnog morala u javnoj upravi. Zbog novonastale situacije, došlo je do potrebe za brzim i efikasnim rješenjima, što je potom dovelo do stvaranja novih i lošijih sustava obrazovanja, s obzirom na prethodno spomenute tradicionalne institucije. Stoga se iz pretežito pravnog obrazovanja prelazi u pretežito ekonomsko obrazovanje s naglašenim preskriptivnim pristupom.¹⁵

Sljedeća doktrina koju je važno spomenuti u kontekstu upravnog obrazovanja je doktrina dobrog upravljanja (eng: *Good Governance*), koja predstavlja zaokret u odnosu na prethodnu doktrinu, odnosno nastala je kao reakcija na novi javni menadžment. Dobra uprava je novija upravna doktrina koja se počela razvijati dvadesetih godina prošlog stoljeća, te polazi od upravljanja državom na drugačiji način. Naime, u upravu se tada uvode temeljna načela te standardi postupanja. Načela dobre uprave su: otvorenost, participacija, odgovornost,

¹³ Koprić, Ivan, Suvremena javna uprava i njezino proučavanje- kompleksnost i integracija: Zbornik radova u čast prof. dr. Simeonu Gelevskom 15, Skopje, 2015., str. 13

¹⁴ Koprić, Ivan, Pojmovnik Hrvatska javna uprava, 7:4/2007, str. 1121-1130

¹⁵ Koprić; Marčetić, op. cit. (bilj. 4), str. 521-524

efektivnost, koherentnost, te dodatno načelo supsidijarnosti.¹⁶ Naglašava se uloga građana i civilnog društva, transparentnost, legitimnost, prava čovjeka, vladavina prava, kvalitetu javnih usluga, informatizaciju te bolje upravljanje resursima. Dobro upravljanje je zapravo kombinacija demokratske i efikasne uprave.¹⁷

Kako je djelovala pojedina doktrina tako su se prilagođavali programi unutar upravnog obrazovanja. Tako su se razvijali predmeti kao što su, lokalni ekonomski razvoj, specifične javne politike, javno privatno partnerstvo, organizacija javne uprave, javni menadžment, civilno društvo, javni odnosi u upravi i slični predmeti.¹⁸ Obrazovanje u duhu suvremenih upravnih doktrina daje ne samo znanja i kompetencije, nego i odgaja buduće upravne službenike u određenim vrijednostima.¹⁹

1.2.2. Ujednačavanje standarda kvalitete studijskih programa javne uprave u europskim zemljama

Najprije je 2008. godine Odjel za ekonomske i društvene poslove Ujedinjenih Naroda u suradnji s Međunarodnim udruženjem škola i instituta za javnu upravu objavio Standarde izvrsnosti upravnog obrazovanja i usavršavanja. Nakon toga, 2009. godine je američko nacionalno udruženje škola javnih poslova i uprave utvrdilo akreditacijske standarde za studijske programe diplomske razine, koji su još nadopunjeni 2014. godine.²⁰

Kao najvažniju instituciju koja potiče unaprjeđenje kvalitete studija javne uprave istaknut ću Europsko udruženje za akreditaciju studija javne uprave (eng: *The European Association for Public Administration Accreditation - EAPAA*). EAPAA djeluje od 1999. godine, te je od tada akreditiralo više od 70 studijskih programa (najviše u Nizozemskoj). 2014. godine asocijacija je upisana i u Europski registar osiguranja kvalitete. Čime je odano veliko priznanje kvaliteti usluga koje pruža. Cilj asocijacije je pružiti povratnu informaciju (*feedback*) pružateljima studijskih programa kako bi dostigli višu razinu podučavanja. Kriteriji po kojima EAPAA daje svoje prijedloge moraju biti u skladu da Europskim standardima i smjernicama za osiguranje

¹⁶ Lozina, Duško; Klarić, Mirko, Znanstveni rad: Dobra uprava kao upravna doktrina u Europskoj uniji, Pravni vjesnik, 28:2/2012, str 1

¹⁷ Koprić, op. cit. (bilj. 13), str. 14

¹⁸ Lozina; Klarić, op. cit. (bilj 16), str 23

¹⁹ Koprić, op. cit. (bilj. 9), str. 2

²⁰ Hrvatski Sabor, Strategija razvoja javne uprave za razdoblje od 2015. do 2020. godine u: Narodne novine, 2015, str. 37

kvalitete u visokom obrazovanju. No, svakoj zemlji se pristupa drugačije, prihvaćajući različite kulture i način života u pojedinoj zemlji, stoga asocijacija potiče razvoj vlastitih specifičnih profila pojedinih studija. Važno je napomenuti kako EAPAA ne vrednuje institucije, nego sami studijski program, stoga je za dobivanje akreditacije potrebno prijaviti studijski program tijelima asocijacije, kako bi poduzeli daljnje korake. Danas akreditirane programe imaju sveučilišta 17 europskih država, među kojima su i susjedna Slovenija, te ostale zemlje kao npr. Nizozemska, Češka, Mađarska, Poljska, Švedska itd.²¹

Standardizacija studijskih programa rezultat je kako formalne akreditacije unutar pojedinog nacionalnog sustava visokog obrazovanja, tako i profesionalne (stručne) akreditacije na europskoj razini.²²

2. UPRAVNO OBRAZOVANJE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Profesionalna uprava u Hrvatskoj začeta je na kameralizmu. U tom razdoblju, točnije 17. srpnja 1969. godine, Kraljica Marija Terezija osnovala je Političko-kameralni studij u kraljevinama Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (*Studium politico-camreale in regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*) sa sjedištem u Varaždinu. To je bila prva visokoškolska institucija koja je pružala obrazovanje za kraljevsku upravnu službu na hrvatskom području, a ujedno i prvi institucionalni oblik proučavanja političke i upravne znanosti. Marija Terezija željela je stvoriti novu upravu, sposobnu provesti apsolutističke reforme i stvoriti modernu državu. Banu i Kraljevskom vijeću, koji su tada predstavljali izvršnu vlast, je povjerena zaštita tog studija, a provodila se na način da je neko od vijećnika prisustvovao ispitima. Vijećnik koji prisustvuje na ispitima dužan je sastavljati izvješće o najboljim kandidatima, koji su se zbog svoje marljivosti i sposobnosti nagrađivali godišnjim stipendijama.²³

U početku je studij bio organiziran kao jednogodišnji studij, te je 1772. godine zbog požara, iz Varaždina premješten u Zagreb. Samo nastavno gradivo sadržavalo je znanost o policiji, trgovini i javnim financijama. Prvi profesor studija je bio Adalbert Adam Barić, koji je ujedno i prvi javni profesor pravnih i političkih nauka u Hrvatskoj. Predavanja su se bazirala na udžbeniku bečkog profesora Josepha von Sonnenfelsa, koji je sadržavao tri poglavlja (nauka o policiji, nauka o trgovini i nauka o financijama). Polaznici škole regrutirali su se iz plemićkih

²¹ EAPAA, <https://eapaa.eu/>, 2023

²² Koprić, op. cit. (bilj. 9), str 1

²³ Koprić; Marčetić, op. cit. (bilj. 4), str. 518-521

obitelji, a studij se završavao obrazlaganjem pojedinih ulomaka iz Sonnenfelsobe knjige, što je razlika u odnosu na današnje klasične diplomske radove.

Studij je djelovao sve do 1776. godine kada je Marija Terezija osnovala Kraljevsku akademiju znanosti (Regnis academia scientiarum) koja je sadržavala tri fakulteta: Filozofski, Teološki i Pravni fakultet. S tim da je u Pravni fakultet uključen prethodno spomenuti Političko-kameralni studij. Tada je za rad u javnoj službi kao pretpostavka bio završen ovaj studij.

1956. godine se povaljuje i posebni studij uprave, odnosno Visoka upravna škola u Zagrebu. Škola je, kao i Političko-kameralni studij, kasnije integrirana u Pravni fakultet u Zagrebu. Bila je to uspješna i moderna upravna škola, a već 1957. otvorena je i Viša upravna škola, koja je također kasnije pripojena Pravnom fakultetu.

Nadalje, 1998. osnovano je Društveno Veleučilište u Zagrebu, u sklopu kojeg je osnovan zaseban studij javne uprave. Veleučilište nastalo je izdvajanjem stručnih studija iz Sveučilišta u Zagrebu. Uredbom Vlade Republike Hrvatske iz 2011., Veleučilište je ponovno pripojeno Sveučilištu u Zagrebu, te su time stručni studiji (javna uprava te noviji porezni studij) provodili unutar Pravnog fakulteta odnosno unutar samog Sveučilišta. Takva organizacija zadržana je i danas.²⁴

2.1. *Upravno obrazovanje danas*

Upravno obrazovanje u Republici Hrvatskoj se danas izvodi u nekoliko gradova, kroz Sveučilišta i Veleučilišta. Studiji javne uprave su smješteni u područje društvene znanosti, te se izvode isključivo na stručnoj razini. Institucije u Republici Hrvatskoj koje izvode upravni studij su:

- Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije,
- Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku,
- Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci,
- Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu,
- Veleučilište u Vukovaru,
- Veleučilište Gospiću,

²⁴ Koprić, op. cit (bilj. 9), str. 3

- Veleučilište u Požegi,
- Veleučilište u Šibeniku.

U Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku se upravni studij izvodi unutar sveučilišta, u sklopu Pravnog fakulteta. Izvodi se kao stručni preddiplomski studij u trajanju od šest semestara, te specijalistički diplomski studij u trajanju od četiri semestra. Iznimka je Sveučilište u Rijeci koji specijalistički studij izvodi isključivo svake dvije godine. Dok na Veleučilištima postoji samo preddiplomski upravni studij.

Uz preddiplomske i diplomске studije, važno je spomenuti i poslijediplomske i doktorske studije javne uprave, koji u Republici Hrvatskoj nisu zastupljeni u zadovoljavajućoj mjeri. U sklopu Pravnog fakulteta u Zagrebu razlikuje se poslijediplomski i doktorski studij javne uprave. Pod nazivom poslijediplomski specijalistički studij Javna pravo i javna uprava te poslijediplomski doktorski studij iz upravnih znanosti. Uvjet za upis dokorskog studija je isključivo završetak preddiplomskog i diplomskog pravnog studija, što znači kako magistrima javne uprave ovaj studij nije na raspolaganju.

Nadalje, uvjet za upis spomenutog poslijediplomskog specijalističkog studija je stečeno zvanje magistra prava ili diplomiranog pravnik, te poznavanje jednog svjetskog jezika. Iznimno, studij mogu upisati i druge osobe koje su završile diplomski studij, ako su stekli temeljna znanja za pohađanje ovog studija te polaganjem razlikovnih ispita.²⁵ Donedavno, se ova iznimka nije odnosila na magistre javne uprave, no izmjenom ZVOZD-a, magistrima javne uprave je omogućen upis poslijediplomskog studija.

²⁵ Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, <https://www.pravo.unizg.hr/specijalisticki/JPJU/o-studiju>, 2022

Slika 1 Prikaz stručnih preddiplomskih studija javne uprave u RH, 2015.

Institucija	Program	Upisne kvote za ak. god. 2015./2016. – redovni i izvanredni studenti
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	Javna uprava	230 (120 R + 110 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	Upravni studij	130 (100 R + 30 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	Upravni studij	100 (50 R + 50 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	Upravni studij	300 (140 R + 160 I)
Veleučilište u Vukovaru	Upravni studij	70 (50 R + 20 I)
Veleučilište u Gospiću	Upravni studij	45 (15 R + 30 I)
Veleučilište u Požegi	Upravni studij	67 (55 R + 12 I)
Veleučilište u Šibeniku	Upravni studij	105 (50 R + 55 I)
Ukupno		1047

Izvor: Lalić, Novak, G ; Džinić, J, *Upravno obrazovanje u Hrvatskoj: Stanje i perspektive*, 2015.

Slika 2 Prikaz stručnih preddiplomskih studija javne uprave u RH, 2023.

Fakultet	Studij	Upisna kvota 2023/2024
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	Javna uprava	180 (120 R + 60 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	Upravni studij	35 (30 R + 5 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	Upravni studij	88 (48 R + 40 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	Upravni studij	170 (120 R + 50 I)
Veleučilište u Vukovaru	Upravni studij	95 (55 R + 40 I)
Veleučilište u Gospiću	Upravni studij	45 (30 R + 15 I)
Veleučilište u Šibeniku	Upravni studij	54 (31 R + 23 I)
UKUPNO		667

Izvor: Autorica prema podacima sa službenih web stranica fakulteta

Na slici 1 je prikazan popis fakulteta koji su 2015. godine izvodili upravni studij u Republici Hrvatskoj, te isto tako tadašnje upisne kvote. Usporedivši ovu tablicu sa istom iz 2023., slika 2, primjećujemo pad upisnih kvota u 2023. za 36,29 %.

U razdoblju od 8 godina, nije došlo do stvaranja novih studija javne uprave, dok Veleučilište u Požegi ove godine nije objavilo upisnu kvotu za upravni studij, što navodi na to da se studij potencijalno ukida, o čemu još uvijek nema službenih informacija. Također, vidimo kako i dalje jedino studij u Zagrebu nosi naziv javna uprava, dok je u ostalim gradovima upravni studij.

Nadalje, pregledavajući web stranice gore navedenih fakulteta, primijetila sam kako i unatoč smanjenju upisnih kvota kroz godine, nijedan studij nije u potpunosti popunio kvotu. Čak štoviše, na Upravni studij Veleučilišta u Gospiću ove godine upisano je ukupno 6 studenata, od 45 osiguranih mjesta. Dok je najveći broj upisanih studenata na studij javne uprave u Zagrebu i Splitu, koji i primaju veći broj studenata po godini, što je zapravo razmjerno velikoj koncentraciji studenata u ta dva grada.

Slika 3 Pregled specijalističkih diplomskih studija javne uprave u Republici Hrvatskoj, 2015.

Institucija	Program	Upisna kvota 2015./2016.
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	Javna uprava	100 (50 R + 50 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	Javna uprava	N/A*
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	Javna uprava	80 (samo I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	Javna uprava	150 (samo I)
Ukupno		330*

Izvor: Lalić, Novak, G ; Džinić, J, Upravno obrazovanje u Hrvatskoj: Stanje i perspektive, 2015.

Slika 4 Pregled specijalističkih diplomski studija javne uprave u Republici Hrvatskoj, 2023.

Fakultet	Studij	Upisna kvota 2023/2024
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	Javna uprava	75 (50 R + 25 I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	Javna uprava	N/A
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	Javna uprava	100 (samo I)
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	Javna uprava	100 (samo I)
UKUPNO		275

Izvor: Autorica prema podacima sa službenih web stranica fakulteta

Diplomski specijalistički studij javne uprave izvodi se na četiri Sveučilišta, i to u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku, što je ostalo nepromijenjeno u odnosu na 2015. godinu. Na slici 3 prikazane su upisne kvote 2015., a na slici 4 stanje u 2023. godini. Kao i kod preddiplomskih studija došlo je do smanjenja upisnih kvota, no ovaj put radi se o smanjenju od 16,67 %. Što predstavlja manju razliku u odnosu na preddiplomske studije, te znatno veću popunjenost studija u donosu na preddiplomske. Razlog tome je što su specijalistički diplomski studiji uvedeni tek od akademske godine 2013./2014., što je otvorilo mogućnost i studentima koji su ranije završili preddiplomski studij javne uprave, da nastave svoje obrazovanje na specijalističkom studiju. Takva praksa je prisutna i danas, te su u velikoj mjeri studenti specijalističkih studija već zaposlene odrasle osobe, koje uz posao u nekoj o institucija javne uprave nastavljaju školovanje na specijalističkoj razini.

2.2. Usporedba kolegija upravnih studija

Kolegiji upravnih studija u Republici Hrvatskoj se u većoj mjeri poklapaju, no najveća razlika je u njihovom rasporedu kroz godine studija. Za usporedbu sam uzela upravne studije sa Sveučilišta u Zagrebu, Splitu, Osijeku i Rijeci.

Neki od obveznih predmeti koji se protežu kroz sva četiri navedena studija su Sociologija, Uvod u državu i pravo, Ustavno pravo, Upravno pravo, Upravno postupovno pravo, Službeničko pravo, Lokalna samouprava, Financiranje javne uprave. Zatim Uvod u upravu, koji ima različite nazive, npr. u Zagrebu Nauka o javnoj upravi, a u Osijeku Povijest i osnove uprave. Radno i socijalno pravo, koje se u Osijeku izvodi pod kolegijem Socijalna politika. Nadalje, Split i

Osijek za razliku od druga dva imaju i obvezan kolegij Tjelesna i zdravstvena kultura, koji zapravo jedini odmiče od predmeta struke.

Razlikuju se i u završnom semestru, gdje Zagreb i Osijek imaju puni semestar zajedno sa završnim radom. Dok je u Splitu uz završni rad obvezna samo stručna praksa, u Rijeci nema obveze pisanja završnog rada, stoga se zadnji semestar sastoji samo od stručne prakse.

Slika 5 Pregled zastupljenosti pojedinih kolegija – preddiplomski studij

Fakultet	Pravni kolegiji	Financijski kolegiji	Upravni kolegiji	Društveni kolegiji	Kolegiji orijentirani na razvoj vještina
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	10	1	17	5	6
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	12	5	16	3	5
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	4	1	11	2	4
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	13	3	20	2	4
UKUPNO:	39	10	64	12	19
U postotku:	27%	7%	45%	8%	13%

Izvor: Autorica, prema podacima sa službenih web stranica fakulteta

Prema prethodno spomenutim trendovima upravnog obrazovanja, istaknula sam interdisciplinarnost kao važan trend u njegovom razvoju. Sami pojam predstavlja ispreplitanje različitih disciplina u jednoj, što je jako važno radi boljeg shvaćanja te šireg pogleda na određenu disciplinu. Upravo zato, tablica iznad prikazuje udio pojedinih disciplina u izvedbenim programima studija javne uprave, na preddiplomskoj razini. Za usporedbu sam uzela samo preddiplomske studije javne uprave koji se izvode u sklopu Sveučilišta.

Proučavajući kolegije koji se izvode na spomenutim fakultetima, klasificirala sam predmete u pet disciplina odnosno vrsta kolegija, a to su pravni, financijski, upravni, društveni te kolegiji orijentirani na razvoj vještina. Najmanje zastupljeni kolegiji su financijski, od 7%, te društveni sa 8% zastupljenosti. Prema mom mišljenju, financijski kolegiji su gledajući cjelokupno, jako slabo zastupljeni. Pogledamo li tablicu, npr. u Zagrebu postoji samo jedan financijski kolegij (Financiranje javne uprave), i izvodi se kao obvezan predmet, dok npr. Osijek izvodi čak pet

financijskih kolegija od kojih su većina obvezni. Nadalje, udio kolegija koji su orijentirani na razvoj vještina čini 13% predmeta, što na prvi pogled djeluje sasvim dovoljno, no u praksi su to većinom predmeti koji nisu direktno povezani sa razvojem vještina iz upravnog područja, npr. informatika. Osim stručne praske, koju sam također uvrstila u ovu kategoriju. Na kraju, najzastupljeniji kriteriji su pravni od 27%, te upravni od 45%. Iako sam ih svrstala zajedno, upravni kolegiji odmiču od onih pravnih sa zadovoljavajućom razlikom, a u tome svakako prednjači Split sa sveukupno dvadeset upravnih, te trinaest pravnih kolegija.

Shodno navedenom, smatram kako su omjeri zadovoljavajući osim u smislu izbora predmeta koji su orijentirani na stvaranje vještina, koji bi trebali biti više fokusirani na upravno područje i razvoj vještina za buduće radno mjesto.

Slika 6 Pregled zastupljenosti pojedinih kolegija - diplomski studij

Fakultet	Pravni kolegiji	Financijski kolegiji	Upravni kolegiji	Društveni kolegiji	Kolegiji orijentirani na razvoj vještina
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije	5	3	18	5	3
Pravni fakultet Sveučilišta u Osijeku	3	3	19	0	2
Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci	7	4	15	1	3
Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu	13	0	14	1	2
UKUPNO:	28	10	66	7	10
U postotku:	23%	8%	55%	6%	8%

Izvor: Autorica, prema podacima sa službenih web stranica fakulteta

U tablici iznad prikazana je raznolikost kolegija diplomskih studija javne uprave koji se izvode u sklopu Sveučilišta. Isto kao i kod preddiplomskog studija, u najmanji postotak spadaju financijski, društveni te kolegiji orijentirani na razvoj vještina, gdje dijelim jednako mišljenje da je zastupljenost financijskih kolegija premala. Primjerice, Split koji ne izvodi niti jedan kolegij orijentiran na financije u svom diplomskom programu. Kolegiji orijentirani na razvoj vještina bi prema mom mišljenju sada trebali imati jaču ulogu nego ranije, jer bi ipak diplomski studij trebao biti konkretniji i više usmjeren na praksu. Zatim, upravni kolegiji ovdje zauzimaju

55% kolegija, što je 30% više u odnosu na pravne kolegije. Razlika je nešto veća, nego kod preddiplomskih studija.

Slika 7 Usporedba kolegija - diplomski i preddiplomski studij

Razina studija	Pravni kolegiji	Financijski kolegiji	Upravni kolegiji	Društveni kolegiji	Kolegiji orijentirani na razvoj vještina
Preddiplomski studij	39	10	64	12	19
Diplomski studij	28	10	66	7	10

Izvor: Autorica

Zaključno, iznad je prikazana razlika zastupljenosti kolegija na preddiplomskoj i diplomskoj razini. Najveća razlika je kod pravnih kolegija, te onih koji su orijentirani na razvoj vještina, dok su ostali kolegiji približno isto zastupljeni. Bitno je naglasiti i kako upravni kolegiji na diplomskom studiju čine više od 50% od svih kolegija studija.

2.3. Akademski nazivi po završetku upravnih studija

Nadalje je važno napomenuti kako je do prošle godine akademski naziv po završetku preddiplomskog stručnog studija bio stručni prvostupnik, a po završetku diplomskog specijalističkog studija, stručni specijalist. U Splitu se završetkom preddiplomskog stručnog studija javne uprave stječe naziv stručni prvostupnik u upravi, dok u Zagrebu i Rijeci, stručni prvostupnik javne uprave.

Kako bi se suzbila diskriminacija stručnih studija te ih što se u što je više moguće izjednačilo sa sveučilišnim, došlo je do izmjene zakona koji uređuje akademske nazive. Izmjenama ZVOZD-a koji je stupio na snagu 22. listopada 2022. godine, došlo je do izjednačavanja stručnih i sveučilišnih studija u pogledu akademskih naziva. Člankom 114. spomenutog zakona iz prethodno stečenog naziva stručni prvostupnik javne uprave izbacuje se riječ „stručni“, te je novi akademski naziv prvostupnik javne uprave. Posebno važna promjena koja olakšava prepoznavanje samih studija u ostalim zemljama Europe jeste ukidanje titule specijalista po

završetku specijalističkog diplomskog studija. Stoga je po završetku diplomskog studija javne uprave, novi akademski naziv magistar javne uprave.²⁶

Ova promjena nastala je pobunom studenata stručnih studija te nastankom Studentske inicijative 300=300 koja je započela s djelovanjem 2020. godine. No, zapravo borba za izjednačavanje počela je i puno ranije, no nikada nije rezultirala uspjehom. Uključivanjem političkih dužnosnika, medija te pojedinih profesora stručnih studija, a i samog razumijevanja ministra obrazovanja, došlo je do napretka u tom pogledu koji je rezultirao prethodno navedenom promjenom.

Sama promjena predstavlja bolju prepoznatljivost studija u drugim zemljama Europe, koje ne poznaju pojam stručni specijalist koji se do sada koristio u Hrvatskoj. Ukida se i diskriminacija samih stručnih studija koji su rangirani kao niži od sveučilišnih, iako se njihovim završetkom stječe jednak broj ECTS bodova (180 + 120).

3. USPOREDBA HRVATSKOG UPRAVNOG OBRAZOVANJA SA POJEDINIM EUROPSKIM ZEMALJAMA

Nakon pregleda upravnih studija u Republici Hrvatskoj osvrnut ću se i na stanje u pojedinim državama Europe. Kako svaka država ima drugačija načela na kojima počiva, samim time ima i drugačije prioritete u pogledu obrazovanja. Tako je u nekim zemljama upravno obrazovanje podcijenjeno i loše zastupljeno, dok je ono u nekim zemljama posljednjih godina postalo iznimno važno te se i razvijalo zajedno sa upravom.

3.1. Zapadnoeuropske zemlje

Tradicionalno se u kontinentalno europskim zemljama rad u upravi shvaća kao životno zanimanje, a obilježja uprave su profesionalnost te hijerarhijsko i na zakonu utemeljeno upravljanje.²⁷ Tijekom 20. stoljeća je došlo do razvoja obrazovnih sustava, gdje se posebna

²⁶ Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (Narodne Novine, 119/2022-1843)

²⁷ Koprić; Marčetić, op. cit., (bilj. 4) str. 526

pažnja pridavala obrazovanju za visoke položaje, što se zadržalo i danas. Iz ove skupine zemalja najviše se ističu Njemačka i Italija.

Njemačka danas studij javne uprave izvodi na nekoliko Sveučilišta u različitim oblicima. Tako, Sveučilište Johannes Gutenberg u Mainzu od 2010. godine izvodi studij „*International Economics and Public Policy (MIEPP)*“. Studij se izvodi na master razini, u trajanju od četiri semestra, te omogućuje studentima učenje ekonomskih i društvenih disciplina. Po završetku studija moguće je zaposlenje kako u javnom, tako i privatnom sektoru.²⁸

Nadalje, glavni grad Berlin također nudi obrazovanje za javnu upravu u sklopu master programa „*Public Administration*“. Program se izvodi na jedinom Federalnom sveučilištu za upravne znanosti u Njemačkoj (*Federal University of Applied Administrative Sciences*), koji svoje studente priprema za rad u javnoj službi u Njemačkoj. Orijentiran je na stvaranje praktičnih vještina u trajanju od tri godine. glavni predmeti su ustavno pravo i političke znanosti, ekonomija i javne financije, upravljanje poslovanjem te društvene znanosti kao što su politologija i sociologija.²⁹

Nadalje, nastavno na začetke upravnog obrazovanja u Italiji, situacija se danas nije previše promijenila. Upravna znanost je odmaknula od pravne, ali se pripojila znanosti o politologiji. Studij se izvodi na diplomskim i poslijediplomskim razinama, u različitim oblicima.

Na Sveučilištu u Teramu, izvodi se visoka škola za Upravno pravo i upravnu znanost (*Scuola di Specializzazione in Diritto Amministrativo e Scienze dell Amministrazione*), kao poslijediplomski specijalistički studij. Upisati ga mogu oni koji su prethodno završili pravo, ekonomiju, smjerove iz političke znanosti i srodne studije, uz naplatu školarine.³⁰ Nadalje, u područja javnih politika razlikuje se šest master studija na različitim fakultetima u Italiji. Sveučilište u Padovi izvodi diplomski studij pod nazivom *Master in European and Global Studies*, dok Sveučilište u Rimu izvodi sličan *Master in Policies and Governance in Europe*. Cagliari na svom sveučilištu izvodi program fokusiran na ekonomiju, financije i javne politike, a specijalizirani studij politika i *policy* analiza izvodi se u Milanu na Sveučilištu Bocconi.

²⁸ Keystone Masterstudies, <https://www.masterstudies.com/masters-degree/public-policy/germany>

²⁹ Federal University of Applied Administrative Sciences,
https://www.hsbund.de/EN/Home/homepage_en_node.html

³⁰ Università degli studi di Teramo,
https://www.unite.it/UniTE/Scuole_di_specializzazione_22_23/Diritto_amministrativo_e_scienza_dellamministrazione

Posljednji studij izvodi *International Training Centar ITC* u Turinu, koji spaja tehnologiju i javne politike u zajednički interdisciplinarni program.³¹

Zajedničko objema opisanim državama, je prednost pravnog nad upravnim studijem kod zapošljavanja u javnoj upravi, te pridavanje veće važnosti razvoju pravnih studija. U Njemačkoj je situacija nešto bolja, dok u Italiji još uvijek ne postoji zaseban studij koji izučava javnu upravu od prve godine.³²

3.2. Anglosaksonske zemlje

Za razliku od zapadnoeuropskih zemalja kod kojih se rad u upravi smatra životnom karijerom, u anglosaksonskim zemljama prevladava suprotan koncept. Uprava se smatra skupom poslova za pripadnike različitih profesija. Unatoč tome, postoje različiti studiji i tečajevi iz područja upravne znanosti u Engleskoj i Irskoj.

Danas u Engleskoj ukupno 52 Sveučilišta nude programe Javne uprave, neki u obliku studijskog programa, dok neki u obliku tečajeva. Izdvojiti ću samo nekoliko Sveučilišta koji su prema „*the world ranking*“ među prvih stotinu. Sveučilište Glasglow razlikuje čak 26 studijskih programa, što je polovica svih u Engleskoj. Neki od programa su Public Policy and Management, Public Policy Research, Social and Public Policy, gdje možemo primjetiti kako je velik naglasak na javnim politikama. Nadalje, Sveučilište Bristol svojim studentima pruža pet studijskih programa javne uprave, također fokusiranih na javne politike (*Public Policy, Social and Public Policy*). *King's College London* na Sveučilištu u Londonu, također pruža diplomske te jedan doktorski studij iz područja javnih politika. Nezaobilazno je spomenuti i Sveučilište u Manchesteru, koje naglasak stavlja na političkoj znanosti, javnom upravljanju i javnim politikama, na svoja tri studijska programa.³³

Irska ima sličan koncept studija kao u Engleskoj, odnosno naglasak na političkoj znanosti. No, ima znatno manje raznoliku ponudu studijskih programa u odnosu na Englesku, na svega šest Sveučilišta. Spomenut ću stoga diplomski studij Europskih politika i javne uprave u Leuvenu, koji je osmišljen kako bi pripremio studente za karijeru u ministarstvima te internacionalnim tijelima. Takoše, Sveučilište u Dublinu pruža nekoliko diplomskih programa, *Public*

³¹ Master studies in Italy, <https://www.masterstudies.com/masters-degree/public-policy/>

³² Manojlović, op. cit. (bilj. 6), str. 163.

³³ Courses abroad, <https://www.hotcoursesabroad.com/study/training-degrees/uk/public-administration-courses/>

Administration Development Practice, Philosophy and Public Affairs, Public Policy. Slični studiji izvode se i na Sveučilištu Galway i Limerick i Cork.³⁴

3.3. *Skandinavske zemlje*

U skandinavskim zemljama pretežito prevladava činjenica kako su upravne discipline još uvijek novije i nedovoljno razvijene, te da potječu iz političkih znanosti. Shodno tome, upravno obrazovanje ne predstavlja velik interes u javnost, te samim time i postoji samo jedan studijski program, i to u Švedskoj.

U Švedskoj se studij javne uprave izvodi samo u Gothenburgu, u sklopu škole za Javnu upravu (*The School of Public Administration*). Škola je fokusirana na područje javne uprave, s naglaskom na javni menadžment i policy procese. A izvodi se u tri stupnja, *bachelor*, master te doktorski studij. Kako navode, na svojim web stranicama, studij je fokusiran i na praktičnu primjenu stečenog znanja te na suradnju sa javnim institucijama tijekom studiranja.³⁵

3.4. *Nizozemska*

Nizozemska danas slovi za zemlju koja ima najrazvijeniji sustav upravnog obrazovanja u Europi, a samim time nudi i najviše studijskih programa iz tog područja. Radi se o ukupno 30 studijskih programa u nekoliko nizozemskih gradova. Velika većina studijskih programa odobrena je od strane prethodno spomenute asocijacije EAPAA, koja proučava standarde kvalitete upravnog obrazovanja. Amsterdam, Enschede, Leiden, Rotterdam, Tilburg, The Hague, nizozemski su gradovi koji imaju vodeću ulogu u upravnom obrazovanju, odnosno njihova sveučilišta.

Amsterdam nudi studij pod nazivom „*Public Administration and organization Science*“, u dva stupnja, *bachelor* i master. Nadalje, već spomenuto Sveučilište Twente (*University of Twente*) koje se izdvajalo u samim počecima upravnog obrazovanja u Nizozemskoj, svojim studentima pruža mogućnost i dokorskog studija Javne uprave, a prethodno mogu birati između dva master studija „*Public Management*“ ili „*European Studies*“. Važno je spomenuti i Sveučilište u

³⁴ Study portals, <https://www.mastersportal.com/study-options/268664933/public-administration-ireland.html>

³⁵ University of Gothenburg, School of Public Administration, <https://www.gu.se/en/public-administration>

Leidenu (*Leiden University*) koji pruža izbor od tri master studija, „*Public Administration*“, „*Public Sector Management*“ i „*Crisis and Security Management*“. Tilburg, koji je danas jedno od najpoželjnijih odredišta za studij u nizozemskoj, također pruža izbor između dva master studija, jedan je klasični „*Public Governance*“, dok je drugi orijentiran na istraživanje te se naziva *research master*, „*Research in Public Administration and Organizational Science*“. Na kraju, bih još izvodila i Rotterdam (*Erasmus University Rotterdam*), koji je poseban upravo po svojim Erasmus projektima te zanimljivim master studijima, npr. „*Research in Public Administration and Organizational Science*“, kao i u Tilburgu, te „*International Public Management and Public Policy*“ i „*Public Information Management*“.

Usporedivši navedeno sa hrvatskim upravnim obrazovanjem, dakako možemo uočiti drugačije oblike studijskih programa koji odmiču od klasičnog odnosno općenitog obrazovanja za Javnu upravu, kao što je slučaj kod nas. Razlika je i u mogućnosti izbora diplomskih odnosno master studijskih programa, a uz to dostupnog i istraživačkog studija na čak dva Sveučilišta. Također, dok je u Hrvatskoj praska da se studiji javne uprave izvode pretežito u sklopu Pravnih fakulteta, u Nizozemskoj se većina izvodi u sklopu fakulteta za društvene znanosti i menadžment. Dok se npr. u Tilburgu izvodi u sklopu *Tilburg Law School*.³⁶

3.5. Usporedba sa Hrvatskom

Na osnovu pregleda pojedinih zemalja moguće je izvući i sličnosti i razlike u odnosu na organizaciju upravnog obrazovanja u Hrvatskoj.

Najprije bih izdvojila kako kod spomenutih zemalja čak njih pet ima razvijen poslijediplomski studij javne uprave (Italija, Engleska, Irska, Nizozemska i Poljska), koji u Republici Hrvatskoj također postoji u sklopu Pravnog fakulteta u Zagrebu, no upis magistrima javne uprave je omogućen tek od 2022. godine nakon izmjene ZVOZD-a. Također, velika većina ima razvijene i diplomske studije javne uprave, dok u Hrvatskoj većina prevladava kod onih koji izvode samo trogodišnje studije. U Hrvatskoj se studiji izvode samo na stručnoj razini te se prije nedavne promjene ZVOZD-a završetkom specijalističkog studija stjecao naziv specijalist, koji nije primjenjivan u spomenutim zemljama (npr. u Nizozemskoj se po završetku diplomskog studija polaznici stječu naziv magistar). Nadalje, što se tiče samog shvaćanja i vrednovanja rada u

³⁶ EAPAA, op. cit. (bilj. 19)

javnoj službi, u Hrvatskoj se za razliku od anglosaksonskih zemalja rad u upravi shvaća kao životno i glavno zanimanje (što je sličnost sa zapadnoeuropskim zemljama).

Najvažnija sličnost koju bih izdvojila je prednost diplomiranih pravnika pri zapošljavanju u javnoj upravi, pretežito na višim, ali prisutno i na nižim pozicijama. Što prema mom mišljenju navodi na činjenicu da bez obzira na napore za povećanjem kvalitete studija javne uprave i njihovu sve veću popularnost, nije lako iskorijeniti privilegirani status pravnika u upravi. Prije razvoja samog upravnog studija te početka upravnih reformi, pravnici su bili jedini kompetentni za rad u upravi. No, dolaskom i razvojem studija javne uprave nije došlo do promjena u tradicionalnom shvaćanju da uprava spada pod granu prava, te da su pravnici idealni kandidati za zapošljavanje, iako novonastala upravna grana ima predispozicije i potrebne kompetencije da prevlada onu pravnu, te osigura prednost svojim diplomantima pri zapošljavanju.

Posljednje, promotrimo li ponudu programa koje nude druge Europske zemlje, primjetit ćemo raznovrsnost u diplomskih studija i smjerova koje nude. Većina diplomskih studija su specijalizirani za određeni dio javne uprave. Naravno, druge države nude i klasične programe javne uprave kao npr. Njemačka, no uz taj postoji i specijalizirani za javne politike, koje su u novije vrijeme postale iznimno važan pojam unutar javne uprave. Anglosaksonske zemlje, odnosno Engleska također ima fokus na javnim politikama te se većina njezinih programa upravo tako i naziva. Najraznovrsnije programe nudi Nizozemska, gdje se razlikuju studiji javnog menadžmenta, javnih sektora, kriznog i upravljačkog menadžmenta, javnih politika, a također se nude i istraživački programi.

4. AKTUALNI PROBLEMI TE NOVA RJEŠENJA ZA RAZVOJ UPRAVNOG OBRAZOVANJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Nastavno na prethodni podnaslov, koji je već dijelom otvorio temu problematike studija javne uprave, navela bih dodatne činjenice koje upućuju na probleme studenata javne uprave u Republici Hrvatskoj, te nedavne promjene koje su utjecale na poboljšanje kvalitete upravnog obrazovanja.

Najprije je važno spomenuti razlikovanje stručnih i sveučilišnih studija, odnosno dva stupnja obrazovanja koja su uvedena Bolonjskom reformom. Stručni studiji su orijentirani na stručnu vertikalnu, a sveučilišni na akademsku vertikalnu. Tako i dolazi do diskriminacija stručnih studija, kako u pogledu kvalifikacija tako i samog zapošljavanja. Naime, dugo vremena je i sami

Ustavni sud Republike Hrvatske tvrdio kako stručni i sveučilišni studiji ne mogu biti jednaki, te da su na kvalifikacijskoj ljestvici stručni studiji na razini 6, a sveučilišni na razini 7. Zbog toga se na stručne studije gledalo kao na niže rangirane studije. Usporedimo li navedeno npr. sa stručnim studijem javne uprave u Zagrebu koji se izvodi u sklopu Pravnog fakulteta, gdje se uz dva stručna studija (javna uprava i porezni studij) izvode i sveučilišni pravni studij te studij socijalnog rada. Oba sveučilišna studija su znatno naprednija u odnosu na stručne, a također do nedavno za stručne studije nisu održavane ni svečane promocije. Situacija se promijenila, na prijedlog već spomenute Studentske inicijative 300=300, koja se izborila za promjenu ZVOZD-a u korist stručnih studija. Pored izjednačavanja na kvalifikacijskoj razini, došlo je i do izjednačavanja akademskih naziva, te diplomanti javne uprave sada završetkom diplomskog studija stječu naziv (stručni) magistar javne uprave. Ta promjena olakšava prohodnost i prepoznavanje studija u drugim europskim zemljama, koje nisu upoznate sa prijašnjim terminom stručnog specijalista.

Nadalje, diplomski studij javne uprave u Hrvatskoj je uveden tek 2013. godine, nakon što je postojao u gotovo svim zemljama Europske unije, te samim tim je trebalo vremena da ostvari svoje pune potencijale u donosu na zemlje koje su ga uvele znatno ranije.³⁷ Shodno tome, važno je spomenuti i kako diplomanti javne uprave u Hrvatskoj do nedavno nisu imali mogućnost nastavka studija na poslijediplomskoj razini, jer zbog svoje stručne kvalifikacije nisu imali osnove za daljnji upis. Navedeno predstavlja upravo jedan od najvažnijih problema upravnog obrazovanja u Hrvatskoj, a to je vertikalna prohodnost upravnih studija. Vertikalna prohodnost omogućava studentima daljnje obrazovanje i stjecanje viših kvalifikacija, što studentima javne uprave u Hrvatskoj nije bilo dozvoljeno sve do izmjena ZVOZD-a. Sada je člankom 48, stavkom 4, propisano da „...poslijediplomski sveučilišni specijalistički studij može upisati i osoba koja je završila stručni diplomski studij uz polaganje razlikovnih ispita koje određuje visoko učilište odnosno uz najmanje pet godina radnoga staža u području izvođenja studija.“ Promjena svakako predstavlja veliki pomak u razvoju upravnog obrazovanja jer omogućava studentima javne uprave dodatno usavršavanje i obrazovanje. A sami program poslijediplomskog stručnog studija javne uprave izvodi se jedino na Pravnom fakultetu u Zagrebu, a studij je do izmjena zakona bio dostupan za upis jedino magistrima prava.³⁸

³⁷ Sveučilište u Zagrebu, <http://www.unizg.hr/nc/vijest/article/zasto-strucni-studiji-ne-mogu-biti-izjednaceni-sa-sveucilisnima/>, 9. lipnja 2020

³⁸ Sveučilište u Zagrebu, <http://www.unizg.hr/istrazivanje/specijalisticki-studiji/sveucilisni-interdisciplinarni-specijalisticki-studiji/javna-uprava/>, 2021.

Nadalje, smatram kako sami diplomski studij javne uprave nije dovoljno dobro predstavljen budućim studentima, odnosno rekla bih da je na neki način zanemaren u odnosu na druge studije npr. pravni studij. S obzirom da sam i sama studentica diplomskog studija javne uprave, kroz razgovor s kolegama primjećujem kako je nekolicina njih upisala javnu upravu jer nisu uspjeli upisati na drugi željeni studij ili jednostavno nisu znali što bih upisali. Što je pomalo poražavajuća činjenica, jer pri tome smatram kako je studij itekako potreban te može biti puno bolje razvijen i cijenjen, samo kad bi se povećala svijest o njegovoj važnosti ali i promicala njegova kvaliteta.

ZAKLJUČAK

Upravno obrazovanje je, kako primjećujemo kroz sami rad, tijekom prošlog stoljeća postalo itekako aktualno u Europi. U to vrijeme u većini europskih zemalja je započeo njegov razvoj, te su se postepeno otvarale škole, sveučilišta te razni edukacijski centri za odgoj budućih javnih službenika. Upravo ono što je potaknulo na razvoj upravnog obrazovanja, jest prepoznavanje važnosti javne uprave, jer se ponekad zaboravljala činjenica da javna uprava postoji kako bi građanima pružila javne usluge, koje su im većim dijelom neophodne za život.

Stvaranje takve svijesti u Republici Hrvatskoj se odvijalo nešto sporije, iako korijene vuče od 70-ih godina prošlog stoljeća. Rekla bih da je prekretnica za suvremeni razvoj upravnog obrazovanja bio ulazak u Europsku uniju, kada su zapravo studiji javne uprave srasli unutar Sveučilišta te počeli poprimati konkretniju i jaču ulogu u odnosu na ranije. Stanje se dakako nastavilo popravljati, no smatram kako upravno obrazovanje u Republici Hrvatskoj tek treba dosegnuti svoj vrhunac.

Samom promjenom ZVOZD-a dovelo je do jačanja stručnih studija, pa tako i studija javne uprave, ali i otvaranja mogućnosti za završetak studija na poslijediplomskoj razini. Smatram, da ta promjena, te promjena akademskih naziva treba biti samo vjetar u leđa za daljnji razvoj studija, jer ipak ovaj studij nudi najkonkretnije obrazovanje za rad u javnoj upravi. Kao što sam već napomenula ranije, mislim da bi se takvi studiji u Hrvatskoj trebali više promicati i približavati budućim studentima, kako bi ga zajedno sa akademskom zajednicom unaprijedili i učinili prepoznatljivim, kao što je to primjer u Nizozemskoj.

Popis literature

1. Musa, Anamarija, Razvoj i akreditacija studijskih programa za javnu upravu, 10. forum za javnu upravu, 2016.
2. Lalić, Novak, Goranka; Džinić, Jasmina, 10. forum za javnu upravu: Upravno obrazovanje u Hrvatskoj, stanje i perspektive, str. 28
3. Koprić, Ivan, Suvremena javna uprava i njezino proučavanje- kompleksnost i integracija: Zbornik radova u čast prof. dr. Simeonu Gelevskom 15, Skopje, 2015., str. 13
4. Koprić, Ivan; Marčetić, Gordana, Obrazovanje upravnog osoblja: iskustva i izazovi, Hrvatska javna uprava, 2002., str. 518-535
5. Lopižić, Iva, Javna uprava i politički sustav u Francuskoj: središnja uloga države, uprave i prava, 2015
6. Koprić, Ivan, Pojmovnik Hrvatska javna uprava, 7:4/2007, str. 1121-1130
7. Lozina, Duško; Klarić, M, Dobra uprava kao upravna doktrina u Europskoj Uniji, Pravni vjesnik, 28:2/2012, str. 1- 23.
8. Đurman, Petra, Javna uprava i politički sustav Ujedinjenog Kraljevstva: između tradicije i reformi, 2015
9. Šimac, Neven, Regrutiranje i obrazovanje kadrova za državni savjet i za državnu upravu u Francuskoj, 2007
10. Manojlović, Romea, Javna uprava i politički sustav Savezne Republike Njemačke: modernizacija kroz očuvanje tradicije, 2015, str. 163-164
11. Koprić, Ivan; Prvi komentar na 10. forum za javnu upravu: Upravno obrazovanje – modeli, trendovi, stanje i perspektive; Zagreb, ožujak 2016., str 1-3
12. Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27616>, 2021.
13. Koprić, Ivan; Marčetić, Gordana, Obrazovanje upravnog osoblja: iskustva i izazovi, Hrvatska javna uprava, 2002., str. 157
14. Hrvatski Sabor, Strategija razvoja javne uprave za razdoblje od 2015. do 2020. godine u: Narodne novine, 2015, str. 37
15. Keystone Masterstudies, <https://www.masterstudies.com/masters-degree/public-policy/germany>
16. Federal University of Applied Administrative Sciences, https://www.hsbund.de/EN/Home/homepage_en_node.html

17. Università degli studi di Teramo,
https://www.unite.it/UniTE/Scuole_di_specializzazione_22_23/Diritto_amministrativo_e_scienza_dellamministrazione
18. Master studies in Italy, <https://www.masterstudies.com/masters-degree/public-policy/>
19. Courses abroad, <https://www.hotcoursesabroad.com/study/training-degrees/uk/public-administration-courses/>
20. Study portals, <https://www.mastersportal.com/study-options/268664933/public-administration-ireland.html>
21. University of Gothenburg, School of Public Administration,
<https://www.gu.se/en/public-administration>
22. EAPAA, Akreditirani programi, <https://eapaa.eu/accredited-programmes>